

mert a különbség egyiknek népességét apasztaná, a másikat igen nagyra növelné.

E tandíjakat egy központi gymnasialis pénztárba kellene szolgáltatni s a felügyeletet és rendelkezést egy állandó tanügyi bizottságra kellene ruházni. A collegiumok pénztárai csak fiókjai lennének e központinak, hogy belőlök a szükséges helybeli költségeket az állandó tanügyi bizottság irányában számadásra kötelezett előjáróságok megtehessék.

Ez a központosítás még azzal az imitt-amott ébredező nagy ideával sem ellenkezik, melynek kitűzött célja az, hogy a felsőbb tudományokat csak egy helyen s az ezekre előkészítőket pedig jól rendezett gymnasiumokban tanítsák.

A közönségre előnyös volna a tantervek egyenlősége, mert ha kénytelen a szülő iskolát változtatni, a tanuló akadály nélkül folytathatja tanulását. Az is figyelemre méltó, hogy a tanterv ilyen általánosítása mellett, jó kézikönyvek kiadása is lehetségessé válik, mi a mostani megoszlott állapotban, a tanuló közönség csekély volta miatt, lehetetlen.*

TÖRÖK ISTVÁN.

MEGJEGYZÉSEK «A NEVELÉS CZÉLJA» CZÍMŰ ÉRTEKEZÉSHEZ.

A nevelés céljáról a Magyar Pædagiában (IX. évf. 10. szám) egy értekezés jelent meg, melynek bevezető sorai önkéntelenül is felhivnak, hogy ez értekezésnek olvasására figyelmünket a lehető legnagyobb mértékben előlegezzük. Szívesen teszszük ezt annál is inkább, mivel ezen értekezésben (A nevelés célja) a szerző, művének (A gyermek értelmi fejlődéséről, gyermek-psychologiai szempontból) pædagogiai következményeit vonja le és e tárgykör a pædagógusok előtt sokkal idegenebb, mondhatnám kicsinylett, mint sem azzal gyakran és behatóan foglalkoznának.

Az idegenkedés azonban ezen igen fontos tárgytól teljesen jogosulatlan. Sokan azt tartják, hogy a szorosan vett psychologia köréből a gyermek-psychologia teljesen kiesik. Indokolásul főérvként szerepel az az állítás, hogy a psychologia a kifejlett, állandó lélekkel foglalkozhatik

* A fogalmazvány eredetije az erdélyi ev. ref. egyházkerület levéltárában 206—1837. sz. a.

csupán, a mennyiben a lelki élet törvényeit keresi, és nem az a czélja, hogy a még meg nem állapodott gyermeki lélekkel foglalkozzék.

A lelki törvényekkel szemben pedig — melyek az erkölcsi életnek is alapjai — a pædagogus feladata az, hogy a gondjaira bízott gyermeki lelket tanítással és neveléssel úgy alakítsa, hogy ezen erkölcsi élet, midőn az ifjú önállóságra jut, tényleg lelkében találja forrását. Ilyen értelemben főtámasza a psychologia a pædagiának. A kivitel azonban ilyen állásponton roppant nehéz. Hiszen a psychologiai törvényeket — melyek a tudomány mai állása mellett már elég szilárdak és megbízhatók — kifejeletlen lelkekre vonatkoztatjuk, hogy ezek is megszilárduljanak és kifejlődésükben mindinkább megfeleljenek az általános ethikai törvényeknek.

Hogy a kivitelben ezt a vonatkoztatást miként eszközöljük, a gyermeki lelket mikép alakítsuk, hogy azt a határozott czélt bizottsággal elérjük, erre nézve határozott utat és módot a psychologia jelenlegi állása mellett alig képes adni. Képtelen reá, mert psychologia és gyermek-psychologia jelenleg mondhatnám két fogalom.

Nagyon természetesen találom tehát, ha a tanító vagy nevelő — ha erre különös rátermettsége nem képesíti — minden b'ó tudása mellett is, érzi azt a nehézséget, mely nyomja, midőn a gyermekből embert akar nevelni. Tudja és érzi ugyan az ethikai elvek meggyőző erejét — és többé-kevésbé hódol neki — de azt a kis fürge, folyton mozgó, gyermeki lelket alig képes a nevelés ideáljának meghódoltatni. Nem tudja fékezni, mert mozgásairól alig tud valamit, és a mi fő, nem lát ezekben szabályszerűséget. Nagyon hozzá szoktunk, hogy csak a kifejlett egyéniség legyen a psychológiának médiuma. A gyermek egyéniségéről pedig alig beszélhetünk — nyilvánvaló tehát, hogy a gyermek kényelmetlen médiuma a psychológiának — és mi természetesebb, minthogy egyáltalán nem foglalkozunk vele. Nincs gyermek-psychologia.

Csakis örömmel fogadható tehát szerzőnek fent említett műve, illetve pótlásként közölt értekezése, melyben könyvének pædagogiai consequentiáit vonja le.

Itt azonban néhány következtetéséhez észrevétel fér, mit alábbiakban óhajtok megtenni.

Szerző a következőket mondja (579. l.) «Az egyén kifejlesztésének követelménye azt hozza magával, hogy a szellemi működési módok megállapodását, más szóval az egyéniségből a szilárd jellemnek kialakulását meg kell akadályozni addig, a míg fejlődésre képes.» Ez csak látszólag helyes elv. A jellem kialakulását olyan értelemben, mint azt szerző óhajtja — megszabni lehetetlen. Mert hogyan lehet azt megállapítani, hogy az egyéniség jelleme már kifejlődött-e vagy sem; és

meddig képes a fejlődésre? Kant három momentumot nevez meg, mely a gyermek jellemében meglegyen: 1. engedelmesség, 2. igazságszeretet, 3. barátság (Geselligkeit).

Ezeket követeli a gyermektől. Tehát nemcsak azt, hogy megállapodjanak, hanem azt is, hogy meglegyenek; eltekintve minden fejlődési képességtől. Nem helyeselhető a jellemre adott definitió sem: «Az egyéniség a jellem lehetősége, a jellem az egyéniség valósága, de a mely soha sem meríti ki ama lehetőséget». (580. l.) Ez a definitió először is nem magyaráz; mert mit értsek az egyéniség valósága alatt? Másodszor pedig ellentmond szerző állításának, hogy: «A jellem aztán módosíthatja az egyéniséget». (580. l.) Az ellentmondás a következő: Ha a jellem az egyéniség valósága, akkor az egyén jelleme már is mint valami változhatatlan van feltételezve; mert az egyénnek vagy egyednek csak egy valósága lehet és ha épen a jellem, akkor ennek is egynek kell lenni. Valami szilárdnak, változhatatlannak. Érthetetlen tehát és ellentmondó, «hogy a jellem módosíthatja az egyéniséget.» Mert tegyük itt a jellem helyébe a definitiót («a jellem az egyéniség valósága»); akkor az előbbi állítás így hangzik: Az egyéniségnek valósága módosíthatja az egyéniséget. Ez pedig absurdum. Elképzelhetetlen, hogy valaminek a valósága módosítaná maga magát. Az egész hiba onnét ered, hogy szerző a jellemet az egyéniséggel magyarázza. Pedig a két fogalom elválaszthatatlan, akár csak a tömeg és erő fogalma. Egyéniség nincs jellem nélkül, ép úgy a mint nincs erő anyag nélkül. És ép úgy mint az erőt nem lehet megismerni az anyagból, ép úgy nem lehet a jellemet az egyéniséggel magyarázni.

Ha pedig a definitióhoz hozzá vesszük a megszorítást is: «a jellem az egyéniség valósága, de a mely soha sem meríti ki ama lehetőséget», akkor az állítás így módosul: «Az egyéniség valósága, de a mely nem meríti ki ama lehetőséget (az egyéniséget), módosíthatja az egyéniséget. Így két ellentmondás keletkezik. Nem lehet elképzelni, hogy ez a fogalom: valaminek a valósága, ne merítené ki teljesen a valamit, hogy azt ne fődje teljesen. Ezenkívül a fönti ellentmondás is megmarad.

De a definitio szerző még egy állításával ellenkezik; ezzel: «Hogy az egyéniségnek jellemmé való fejlesztését késleltetni kell, annak az az oka, hogy az egyéniség alapján ugyan nem változik, de a belőle kifejlődő jellem kevésbé vagy jobban felelhet meg az egyéniségnek.» Tehát «az egyéniségnek jellemmé való fejlesztését késleltetni kell». Nos kérdem, hogyan lehet valaminek a valóságát késleltetni; és hogyan lehet változhatatlant (egyéniség, «az egyéniség ugyan alapján nem változik.») valamivé, a mi a változhatatlan valósága (jellem), fejleszteni? Hiszen minden változhatatlan valósága, már is maga a változhatatlan.

De kövessük tovább a szerzót. Ha «az egyéniségnek jellemmé való fejlesztését késleltetni kell», de viszont «az egyéniségből a szilárd jellemnek kialakulását meg kell akadályozni *addig*, a míg fejlődésre képes» (579. l.), akkor következik: ha már nem képes fejlődni, ki *kell* alakulnia. Mert összekapcsolva a két állítást, ez lesz: az egyéniségnek jellemmé való fejlesztését késleltetni kell, míg fejlődésre képes». Az értelemben van bent, hogy ezentúl már ki *kell* alakulnia; legrosszabb esetben is lehetséges a kialakulás. De ha kialakul, az egyéniség és jellem egy; azonos. («Az egyéniségnek jellemmé való fejlesztését . . .» stb.) De a szerző most már a következőket mondja: «Ha az egyéniséget determinálnak is vesszük, a jellem nem az». (580. l.) Hogyan lehetséges tehát az, hogy valami, valamivel azonossá fejlődik és mégis az egyik valami (egyéniség) más tulajdonságú, mint a vele azonos valami (jellem)? Az egyik t. i. determinált, a másik nem az. Akár milyen oldalról tekintjük is tehát szerző definitióját, mindenütt ellentmondást találunk, több idézett következtetésével.

Most még csak szerzőnek egy sarkalatos állításához akarok hozzá szólni, melyre értekezésének egész II-ik része támaszkodik. Szerző ugyanis csak az olyan képzőanyagot tartja a nevelésre nézve hasznosnak, mely érzelmet kelt, (a mely képzőanyag érzelmet nem kelt, az a nevelésre elveszett» 583. l.) Majd következik ez: «De van a lelki életnek egy oldala, a mit apperceptiós működések elnevezés alá lehet foglalni, s a mely gátja annak, hogy a keletkező lelki folyamatban az érzés kellő erővel jelen legyen, és pedig azért, mert egyes meghatározott lelki működési módok dominálnak bennük, a melyek kizárnak sok más lehetséges működési módot.» Ezen apperceptiós állapot ellentétével azonban, melyet passiv, önkéntelen figyelemnek nevezhetünk, sokkal élénkebb érzelmek járulnak együtt» stb. «Ebből következik, hogy a képzőanyagot mindenekeelőtt és mindenekefölött úgy nyújtjuk, hogy a befogadáskor a passiv érzelmi jelleg lépjen előtérbe.» Ez a következtetés nem általánosítható. Mert abból, hogy az apperceptiós működés alatt egyes domináló lelki működések kizárnak sok más lehetséges működési módot, nem következik az, hogy a domináló lelki működések a képzőanyag szellemével épen ellentétes vagy közömbösítő lelki állapotot idéznek elő. Mert minden lelki állapot vagy működési mód iránt mindenki fogékony (normális egészséges ember); csak hogy különböző mértékben. (Ha ez nem volna, lehetetlen volna pszichologiai pädagogia.) Ha most már az egyén egy lelki állapot iránt nem, vagy kevésbé fogékony, úgy ennél jogosult a passiv figyelmi állapot; de fogékony léleknel a képzőanyag annál inkább nevel, minél activabb a működési mód. Mert hiszen pszichologiai tény, hogy képzetek egyenlő vagy hasonló képzeteket idéznek elő. A ki a képzőanyag iránt fogékony (jellemről

szólván, a képzőanyagot erkölcsösnek kell feltételezni), abban erkölcsi domináló képzetek léphetnek csak fel. És ezek egymást csakis erősíthetik. Tehát itt határozottan kívánatos az apperceptiós (activ) működés. Az tehát, hogy a képzőanyagot milyen figyelmi állapotban kell nyújtani (activ vagy passiv), az csupán az egyéniségtől függ. Ha a növendékben természetszerű erkölcsi alap van, akkor előnyösebb az activ, ha nincs, czélszerűbb a passiv. Ez a közvetlen pszichológiai oka azon pädagogiai törvénynek, mely követeli, hogy a növendék egyéniségére a legnagyobb gond fordítandó. Tehát, hogy a képzőanyag nyújtásakor feltétlenül passiv érzelmi jelleg, vagy passzív figyelmi állapot lépjen előtérbe, meg nem engedhető általánosítás; mert ez ellentétbe jön a pädagogia egyik legfontosabb törvényével.

Legszerencésebbnek tartom szerző értekezésének harmadik részét, mely igazán értékes részleteket tartalmaz a jellemről. Az itt adott definitiója a jellemnek már egészen más (589 l. első bekezdés); a magyarázata szintén helyes. De az eredeti definitió és az általánosítás a II-ik részben nem helyes, a mit igyekeztem kimutatni.

MIKLÓSSY ISTVÁN.

ZÁRÓJELENTÉSEK

A MILLENTIUMI TANÜGYI KONGRESSZUSRÓL.

I. Titkári jelentés.

A magyar közoktatásnak közel 5000 munkása, élén a közoktatásügy miniszterével, ünnepelte a honfoglalás ezredéves ünnepét a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszuson. Ünnepelte a hozzá legméltóbb módon, közös lelkesedéssel igyekezték megállapítani a nemzeti műveltség fejlesztésének föltételeit. A kongresszus három összes ülésén és 19 szakosztályának összesen 35 ülésén a nemzeti kultúra munkásainak legjobbjai tudásuk és tapasztalataik legjavát adták össze erre a célra.

A szemlélő előtt, első megtekintésre, a kongresszus külső képe mint nagyszerű tüntetés jelenik meg, melyet a nagy alkalom hozott létre; mélyebb és maradandóbb hatását nem látja meg, talán nem is keresi, hiszen az ilyen kongresszusoknak, a melyek nem valamely állandóan működő szervezetnek időnkénti nyilvánulásai, hanem az egyszeri alkalom szüleményei, a hatásuk rendszerint nem mutatkozik közvetlen alkotásokban; az alkotáshoz nem áll rendelkezésükre az emberi alkotások nélkülözhetetlen kelléke: az idő.